

MAANDBLAD VAN „OUD-UTRECHT”

VEREENIGING TOT BEOEFENING EN TOT VERSPREIDING VAN
DE KENNIS DER GESCHIEDENIS VAN UTRECHT EN OMSTREKEN

20 JANUARI
1948

ONDER REDACTIE VAN:
G. A. EVERS

21e JAARGANG
Nº 1

UITGAVE DER VEREENIGING. ADRES: VAN SPEIJKSTRAAT 20

Ingevolge papiertoewijzing van het „Bureau Papierver-
deeling Pers”, nr. 1660/2837/V-20, verschijnt deze uitgave
maandelijks en is de omvang van dit nummer 8 bladzijden,
formaat 16 × 25 cm.

HONDERD JAREN GELEDEN WERD Mr. S. MULLER Fz. GEBOREN.

De vergankelijkheid van een reputatie wordt misschien nergens zoo duidelijk gedemonstreerd als in de vergetelheid, waarin ook een man van formaat voor een geslacht, dat hem niet persoonlijk gekend heeft, spoedig na zijn overlijden terugwijkt. Een man van formaat was Muller zonder eenige tegenspraak. Zoo degenen, die zijn jongere tijdgenooten geweest zijn en in hun werkzaamheden met hem in nauwe of verwijderde relatie hebben gestaan, het niet nog konden getuigen, zijn nagelaten geschriften en het stempel, dat hij op tal van instellingen gedrukt heeft, zouden het luid roepen.

Mr. Samuel Muller werd 22 Januari 1848 te Amsterdam geboren als zoon van den bekenden boekenantiquaar Frederik Muller en leefde dus van jongsaf in de sfeer van handschriften, prenten en boeken, die de daarvoor vatbaren zoo machtig kan fascineeren. Zijn studie in de rechten te Amsterdam bekroonde hij in 1872 met het proefschrift „Mare clausum. Bijdrage tot de geschiedenis der rivaliteit van Engeland en Nederland in de zeventiende eeuw”. Twee jaren later is hij gemeente-archivaris van Utrecht, in 1879 ook rijksarchivaris. Wat hij in deze functies tot stand heeft gebracht, doet in bewondering staan voor zijn enorme werkkraft, kennis en vermogen om anderen te doen werken. De gemeente-verzamelingen trof hij volgens zijn eigen woorden aan als „een voorbeeldeloozen warboel” — hij heeft er de goed-geordende en -beschreven collecties van gemaakt, die nu reeds een halve eeuw voor ieder toegankelijk en te gebruiken zijn: het archief, de bibliotheek over Utrecht, de topografische en de historische atlas. Zonder dezen vóór-arbeid zijn de belangrijke publicaties, die hij zelf en anderen na hem over Utrechts verleden in het licht gaven, niet denkbaar. Muller verstond zelf de kunst, het materiaal, dat hij be-

werkte, zoowel voor het enge wetenschappelijke als voor het groo-
tere lezende publiek toegankelijk te maken. Zijn 3-deelige Middel-
eeuwsche Rechtsbronnen der stad Utrecht, de uitgave van Wstincs
Rechtsboek van den Dom en van Rechtsbronnen van den Dom en
het eerste deel van het Oorkondenboek van het Sticht Utrecht zijn
voorbeelden van de eerste, zijn twee deelen Schetsen uit de Middel-
eeuwen en zijn Utrechtsche Vertellingen exempels van laatstge-
noemde werkzaamheid.

Mullers wetenschappelijke verdiensten vonden niet alleen erken-
ning in drie aanbiedingen van een hoogleeraarschap — die hij alle
drie afsloeg, hetzij omdat hij zich daarvoor niet geschikt achtte,
hetzij omdat het archivariaat zijn grootere liefde bezat —, maar
ook door zijn benoeming tot lid van de Koninklijke Akademie van
Wetenschappen en het eeredoctoraat, hem door de utrechtsche
universiteit in 1913 verleend.

Ook de verwaarloosde collectie historische en artistieke voor-
werpen op de bovenste verdieping van het stadhuis heeft Muller
omgevormd tot een voor dien tijd behoorlijk Historisch Museum
der stad Utrecht, dat later naar het Hoogeland verplaatst werd en
de kern is geworden van het Centraal Museum, welks totstand-
koming in 1921 hij — niet zonder onaangename ondervindingen —
voorbereid en nog beleefd heeft. In het gebouw herinnert een ge-
denksteen aan zijn verdiensten in dezen.

De invloed van den utrechtschen archivaris ging echter veel
verder dan zijn woonstad. Op het geheele nederlandsche archief-
wezen heeft hij zijn krachtig merkteecken gezet, zoowel als voor-
zitter van de Vereeniging van Nederlandsche Archivarissen, die
hij met groote autoriteit leidde, alsook door zijn adviezen aan de
Regering bij de totstandkoming van de Archiefwet. De voortref-
felijke wijze, waarop hij de utrechtsche archieven ordende en be-
schreef, maakte school in den lande.

Ook van het te Utrecht gevestigd, maar door de reeksen van
zijn bronnen-uitgaven nationaal werkend Historisch Genootschap
was hij jarenlang voorzitter, wat in zijn geval vanzelf beteekende
de stuwende kracht.

In 1918 kreeg Muller ontslag uit zijn functies. Tot het laatst
werkzaam, overleed hij op 5 December 1922. Zijn hoog-bejaarde
weduwe, mevrouw M. G. Muller-Lulofs zijn wij zoo gelukkig als
een medeburgeres van groote verdienste op velerlei gebied, nog in
ons midden te hebben.

Aan dit alles te herinneren, nu het een eeuw geleden is, dat
Muller geboren werd, scheen een plicht van erkentelijkheid. Mul-
lers persoon moge vervaagd zijn bij de huidige generatie, „zijn
geest leeft in zijn boeken” en — mag er aan toegevoegd worden —
in zijn invloed, die in de kringen van archivarissen en historici en in
de belangstelling voor de stadshistorie, die na zijn dood Oud-
Utrecht deed geboren worden, nog waarneembaar is.

WEINIG BEKENDE GEVELSTEENEN TE UTRECHT.

(Met teekeningen van C. J. BARDET).

Is vroeger in dit maandblad (1941, blz. 93) de aandacht gevestigd op een in de achterzijde van een huis (Zuilenstraat 9) ingemetselden en daardoor bij weinigen bekenden gevelsteen, waarvan de herkomst echter kon worden aangewezen, thans moge opnieuw voor eenige min of meer onbekende gevelsteenen de belangstelling worden gevraagd.

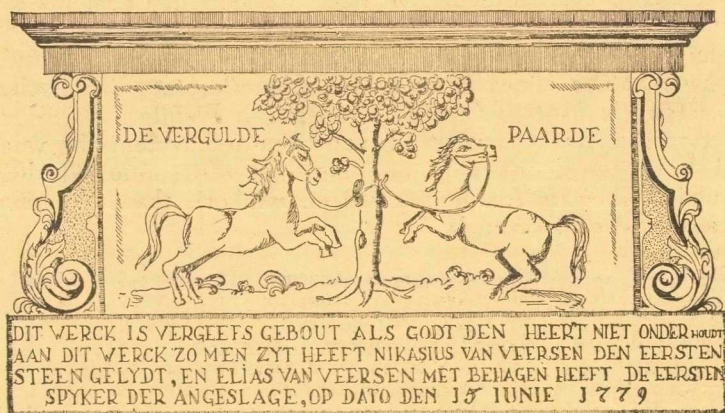
I.

De eerste is in 1946 „ontdekt” in het perceel Flieruilensteeg 15, waar hij in een binnenmuur van de daarin gevestigde werkplaats ingebouwd zit. De voorstelling is die van twee steigerende, aan een boom gebonden paarden met het bijschrift

DE VERGULDE PAARDE

Inderdaad zijn de paarden nog verguld, zooals ook het overige deel van den fraaien steen nog vrij goed gepolychromeerd is. Onder aan den zeer grooten steen (86 × 152 cm), die met een rechte kroonlijst is afgedekt en door barokke cartouches geflankeerd is, leest men:

DIT WERCK IS VERGEEFS GEBOUT ALS GODT DEN HEER 'T NIET
ONDERHOUDT
AAN DIT WERCK ZO MEN ZYDT HEEFT NIKASIVS VAN VEERSEN
DEN EERSTEN
STEEN GELYDT, EN ELIAS VAN VEERSEN MET BEHAGEN HEEFT
DE EERSTEN
SPYKER DER ANGESLAGE, OP DATO DEN 15 IUNIE 1779.

Cliché „Het Utrechtsch Monumentenfonds”

De vage, bij verschillende personen ingewonnen inlichtingen over de herkomst van den steen, die toch wel niet oorspronkelijk op deze plaats zal zijn aangebracht, wezen in de richting Amersfoort. De heer D. H. Huygen, secretaris van de aldaar gevestigde Oudheidkundige Vereeniging Flehite was tenslotte degene, die afdoende gegevens wist mede te deelen.

De steen zat vroeger in den gevel van een perceel in de Krommestraat te Amersfoort. Eigenaar daarvan was in 1755, volgens den blafferd¹⁾ van het huisgeld (nr. 632) Nicasius van Veersen (wiens naam op den steen genoemd wordt); de daarin gevestigde grutterij heette toen „Het Vergulde Paerd”. Waarschijnlijk is het huis in 1779 afgebroken en door een nieuw vervangen, dat onzen gevelsteen met dit laatste jaartal als versiering ontving. Onzeker is, of de naam toen eerst in het meervoud werd gesteld; in het huisgeldregister kan wel een kleine onjuistheid begaan zijn. In het perceel schijnt eenige eeuwen eenzelfde soort nering te zijn uitgeoefend. Nog in een adresboek van omstreeks 1870 wordt een kruidenier, W. J. van Beek, als bewoner genoemd. Het huisnummer was toen F 245, later veranderd in nr. 42. En ook in 1909 was het een kruidenier en meelhandelaar, die er zijn bedrijf uitoefende.

Deze laatste stak voor geleverde producten in de schuld bij de utrechtse meel- en lijnkoekenfabriek van den heer H. W. Verloop, die daarvoor het amersfoortsche perceel (en eenige andere in de Krommestraat) in pand kreeg. In October 1909 werd het als gevolg daarvan in publieke veiling verkocht. Het bestuur van Flehite heeft toen veel moeite gedaan om den gevelsteen van nr. 42, dat bestemd was om afgebroken te worden, voor zijn Museum te verkrijgen, te vergeefs. De nieuwe eigenaar schonk hem nog op den avond van de veiling aan den heer Verloop. Op 30 October werd de steen uit den gevel gebroken en 4 November per vrachtrijder naar Utrecht overgebracht. De heer Verloop liet hem als waar-schuwendende herinnering aan de finantieele moeilijkheden, met den vroegeren bewoner van het pand ondervonden, boven de brandkast van het kantoor zijner firma in de Flieruilensteeg in metselen²⁾. Tot zoover de gegevens uit de notulen van Flehite.

Het perceel Krommestraat 42, van geen architectonische waarde, werd vervangen door eenige, allermintst tot verfraaiing van de stad bijdragende huizen (pakhuisruimte en winkel), thans genummerd 50a en b, 52 en 54a en b.

¹⁾ Blaffaards of blaffers, ook liggers genoemd, zijn, anders dan de manualen van de rekenplichtige ambtenaren, de registers, die berusten onder de autoriteiten (hier: de stad Amersfoort), te wier behoeve bepaalde inkomsten (uit onroerende goederen) door genoemde ambtenaren worden geïnd.

²⁾ De fabriek van den heer Verloop werd in 1930 naar Oudewater overgebracht, waar reeds sedert 1880 een bedrijf der firma gevestigd was (N.V. Olie-slagerij H. W. Verloop & Co.) Het perceel in de Flieruilensteeg is thans in andere handen.

In de 18e eeuw woonden te Amersfoort verschillende van Veers(s)ens, wier familieverband mij echter niet bekend is. Behalve Nicasius (en zijn zoon? Elias) noemt het register van 1755 nog den procureur Antony van Veerssen als eigenaar van de gezezen brouwerij De Kroon, twee huizen van 't Vergulde Paard af. Wilhelmus Gualtherus van Veersen, wiens portret door H. van Dalen in het Museum Flehite berust, werd 16 Aug. 1756 toegelaten als notaris, 31 Dec. 1784 benoemd tot rentmeester van de Vrouwenconventen en zat 1787—1791 in den Raad van de stad. Ook voor deze laatste gegevens ben ik den Heer Huygen dankbaarheid verschuldigd.

Blijft de vraag, waarom voor een grutterij twee paarden als aanduiding moesten dienen.

II.

De tweede gevelsteen (62 × 70 cm) is onlangs, na verwijdering van overgegroeide klimop, te voorschijn gekomen in een achteraanbouw van het perceel Nieuwegracht 13, waarin Bühmans Papiergroothandel gevestigd is.

Hij vertoont, behalve het jaartal 1652, een dorp met kerk en huizen, gelegen aan of achter een ruimte of, wat waarschijnlijker lijkt, een dijk, waarvóór een koe en een bloem van groote afmeting fauna en flora vertegenwoordigen en drie mannen blijkbaar iets trekken. Ofschoon de steen goed geconserveerd is, is de voorstelling op dit punt niet geheel duidelijk. Het onderschrift luidt:

DE HAEL IN WATERLANT

Zoo onbekend als de steen aanvankelijk scheen, zoo goed kon

hij tenslotte, vooral door de welwillend verstrekte inlichtingen van den amsterdamschen gevelsteenkenner, den heer A. W. Alings, thuis worden gebracht. Volgens den eigenaar van het perceel, den heer E. G. Wentink te Naarden was hij n.l. afkomstig uit een pakhuis in de omgeving van het IJ te Amsterdam. Wat lag dus meer voor de hand dan den deskundige, van wiens boekje over amsterdamsche uithangborden en gevelsteenen onlangs de 3e druk verscheen, te raadplegen? De steen bleek inderdaad uit Amsterdam afkomstig te zijn, n.l. uit het perceel Foeliedwardsstraat 15, een straat in de omgeving van de Prins Hendrikkade, vroeger Buitenkant, die vóór de aanplemping van de stationseilanden het IJ begrensde.

Hij werd als op die plaats aanwezig vermeld bij van Lennep en Ter Gouw in hun bekend werk „De Uithangteekens”, Amsterdam 1868, deel II, blz. 287, waar ook een geteekende afbeelding — echter zonder het jaartal — werd opgenomen. Ook wordt hij nog vermeld bij G. van Arkel en A. W. Weissman, Noord-Hollandsche Oudheden, 6e druk, blz. 22, Amsterdam 1903. Het mag dus wel worden aangenomen, dat de overbrenging naar Utrecht na 1903 heeft plaats gehad. Op de plaats van het oude perceel staat thans een nieuw pakhuis, opslagplaats van de C.V. Koelen Vrieshuis, gevestigd te Amsterdam.

Wat de steen voorstelt? Van Lennep en Ter Gouw geven deze verklaring:

„Op den voorgrond eenige mannen, die aan een touw trekken om een schuit over den haal te brengen en in 't verschiep het dorp Rarep [= Ransdorp]. 't Zijn de boeren van Rarep, die de melkschuit overhalen. Vermoedelijk was hier [nl. Foeliedwardsstraat, Amsterdam] eenmaal de herberg of de winkel, waar die melkboeren verkeerden.” Van Arkel en Weissmann namen deze verklaring verkort over.

Dat hier Ransdorp is afgebeeld acht de heer Alings zeer wel mogelijk. De ongeveer 30 M. hooge, stompe, onvoltooide toren heeft inderdaad de gedaante als op den steen en is evenzoo nog zichtbaar boven een gebogen rij lage huizen. Ransdorp, thans onder de gemeente Amsterdam, ligt bovendien in Waterland.

De gegeven verklaring van de voorgestelde handeling lijkt minder zeker, hoe positief van Lennep en Ter Gouw zich ook uitdrukken. Ook zij gissen tenslotte slechts, wat de steen te zien geeft. De voorstelling blijft ook na hun verklaring onduidelijk. De drie mannen trekken, dat is buiten twijfel. Een melkschuit is echter in het links uit den rand komend voorwerp moeilijk te herkennen. Water is er niet te zien, al wijst de dijk — die op den steen zelf duidelijker spreekt dan op de hier gereproduceerde tekening — wel op de (veronderstelde) aanwezigheid daarvan. Wij zouden dan kunnen denken aan een overhaal, wat echter een pontje of

schuitje voor het overzetten van personen is, of aan een overtoom, waarbij schuiten worden overgeheveld van het eene water in het andere. De afbeelding op den steen doet echter aan geen van beide terstond denken.

De heer Alings vestigde de aandacht nog op de benaming „mannen van de haal”, d.i. visschers, die den beug (groot net met beugel) moeten inhalen. Al zal er in het waterrijke Waterland wel visscherij bedreven zijn, is het toch de vraag, of men bij zoo'n handeling aldaar dan wel van de haal in Waterland kan spreken. Eerder doet het onderschrift aan een plaatsbepaling denken. Een dorpje of buurschap de Haal komt echter in Waterland thans niet voor; ook van der Aa noemde in 1849 (Aardrijkskundig Woordenboek XII, 149) onder de tot Waterland behoorende plaatsjes er geen van dien naam op.

Samenvattend zal men dus mogen zeggen, dat de gevelsteen uit Amsterdam afkomstig is; mogelijk is Ransdorp afgebeeld, maar het blijft onzeker, waarom het onderschrift „de Hael in Waterlant” luidt en ook van de voorgestelde handeling is geen bevredigende verklaring gevonden.

v. C.

KLEINE MEDEDEELINGEN.

Willem III, koning van Frankrijk. —

Naar aanleiding van de mededeelingen over czaar Peter te Utrecht in 1697 en 1717 schreef dr. R. van Luttervelt: „Op blz. 64 citeert U de volledige titels van Willem III (door Fr. Halma) en plaatst U achter Vranrijk” het woordje: sic, doch dit is juist! Sedert de 100-jarige oorlog [omstreeks 1340—1450] voerden de Engelse koningen de titel van koning van Frankrijk, en dit was nog effectief ook, eerst vanwege grote stukken van dat land, later [tot 1559] allen voor Calais. Pas George III heeft hiervan afstand gedaan, ten pleziere van Napoleon bij de vrede van Amiens [1802]. Toen verdwenen ook pas de Franse lelies uit het Engelse wapen, die Willem III echter wel degelijk voerde.’ —

Ter verduidelijking der toevoeging van „sic”, in de plaats van een uit-

voerige omschrijving, wordt hier onder dankbetuiging voor de gewaardeerde opmerking verklaard, dat niet bedoeld werd de theoretische juistheid der door Halma gebruikte titulatuur in twijfel te stellen, doch wel de aandacht te vestigen op het zonderlinge geval, dat de grootste tegenstander van den Franschen koning als koning van Frankrijk werd toegesproken. Bovendien kon dat koningschap al reeds gedurende bijna anderhalve eeuw niet meer worden uitgeoefend. E.

Staatsrechtvorming in Utrecht ten tijde der Bataafsche republiek. —

In aansluiting op het uittreksel, dat in het vorig nummer (blz. 94—96) uit professor Van der Pot's verhandeling over de wording van het gemeente- en provinciaal recht was overgenomen, volgt hier nog de samenvatting van diens betoog over de

verkiezing der gewestelijke besturen, die van 1798 af slechts administratief-regelende, geen vertegenwoordigende lichamen meer zouden zijn.

„Met 1 Mei 1798 trad onze eerste staatsregeling in werking, ook voor de intermediaire administratieve besturen”. Door een nieuwe staatsgreep kwam reeds den 12 Juni 1798 de gehate regering van Pieter Vreede en zijn aanhang ten val en „werd zij door een bewind van gematigd unitarische richting vervangen... Niet overal was een nieuwe omzetting in meer gematigden zin noodig... in Utrecht werd het hele bestuur gehandhaafd”.

Op 30 Maart 1799 traden de nieuwe departementale besturen op, die volgens een bij de staatsregeling gevoegd reglement gekozen waren. Ze zijn tot 21 Juni 1802 in functie gebleven, niettegenstaande een nieuwe staatsregeling reeds met 1 October 1801 in werking was getreden. „Waarschijnlijk is echter de lijn, waaraan zij door het centrale bestuur gehouden werden, sindsdien wel wat minder strak geworden, nu de staatsregeling het beginsel inhield van departementale-autonomie”. Niettegenstaande den 27 October 1801, in elk gewest, commissies uit de ingezetenen waren benoemd, om „den voet en inrichting van het bestuur” te ontwerpen en het door haar ontworpen reglement den 4 Juni 1802 ter uitvoering was aanvaard, wees het staatsbewind, in strijd met het voorschrift, de leden der nieuwe besturen aan. De vrees voor onbera-

den keuzen heeft wellicht tot deze schending der constitutie geleid, een vrees die ook in het den 18 Februari 1803 bekend gemaakte reglement voor de verkiezing van het wetgevend lichaam en der departementale besturen sterk tot uitdrukking kwam. Toch steunde dit reglement nog op het beginsel der volkskeuze „maar de wet van 19 Juli 1805, houdende een algemeen reglement voor de departementale besturen — zelf tot stand gekomen zonder volksstemming — bracht geen regeling van de verkiezing en bepaalde daarentegen, dat de (inmiddels op aandrang van Napoleon ter vervanging van het afgeleefde staatsbewind opgetreden) raadpensionaris de eerste aanstelling zou doen en, totdat een nadere wet de wijze van aftreding en de vervulling der vacatures zou hebben geregeld, ook de openvallende plaatsen weer zou bezetten. Laatstebedoelde wet is niet tot stand gekomen en zoo hebben dan ook geen verkiezingen meer plaats gehad.

„Het democratisch vuur, dat eerst zoo fel was opgevlamd en vervolgens een tijd lang smeulende was gebleven, ging als een nachtkaaers uit,” niet het minst doordat „de geestdrift” voor stemmingen gaandeweg tot dichtbij het nulpunt was gedaald”, en „ook de geestdrift voor de keuze van besturen door het volk” sterk was bekoeld.

Professor Van der Pot's overzicht geeft een onbevangen begrip van de eerste democratische regeeringsvorm van Nederland.

E.